

45
LLIGALL

L'ARXIU HISTÒRIC D'ASTURIANA DE ZINC: MÉS QUE UNA FÀBRICA, MÉS QUE UNA MINA, MÉS QUE UN ARXIU

Alfonso García Rodríguez

Responsable de l'Arxiu Històric d'Asturiana de Zinc, SA (AHAZ)

RESUM

Sabem que arribem tard a la conservació del nostre patrimoni documental, però precisament aquesta certesa ens obliga a actuar amb més determinació i ens nega la possibilitat de donar excuses o dubtar. No podem ajornar més temps la intervenció sobre el limitat nombre de fons d'empreses que encara es conserven. Per desgràcia, l'interès per aquests arxius és relativament recent, prou perquè una part decisiva de la nostra història ja hagi desaparegut de manera irreversible. La documentació custodiada i generada per empreses i societats mercantils està unida inevitablement al seu cicle vital. Amb el final d'una arriba malauradament la desaparició de l'altra. Hem d'evitar que tot aquest patrimoni, a més del mobiliari i immobiliari, no quedi com fins ara reduït, en el millor dels casos, a un rastre fragmentat i inconnex de llibres, edificis singulars i documents gràfics. Es presenta en aquest article, com a exemple il·lusionant i mostra de la riquesa d'uns fons d'una integritat gairebé completa, el cas particular de l'Arxiu Històric d'Asturiana de Zinc de la Real Compañía Asturiana de Minas, una empresa que ben aviat complirà dos segles d'existència i que ha apostat per protegir i difondre el seu patrimoni documental.

Paraules clau: arxius d'empresa, patrimoni documental, treball, economia, comerç, fàbriques i mines

RESUMEN

Sabemos que llegamos tarde a la conservación de nuestro patrimonio documental, pero precisamente esta certeza nos obliga a actuar con mayor determinación y nos niega la posibilidad de poner excusas o dudar. No podemos aplazar por más tiempo la intervención sobre el limitado número de fondos de empresas que aún se conservan. Por desgracia, el interés por estos archivos es relativamente reciente, lo suficiente como para que una parte decisiva de nuestra historia haya desaparecido ya de manera irreversible. La documentación custodiada y generada por empresas y sociedades mercantiles está unida inevitablemente a su ciclo vital. Con el final de una llega, por desgracia, la desaparición de la otra. Tenemos que evitar que todo este patrimonio, además del mobiliario e inmobiliario, no quede como hasta ahora reducido, en el mejor de los casos, a un rastro fragmentado e inconexo de libros, edificios singulares y documentos gráficos. Se presenta en este artículo, como ejemplo ilusionante y muestra de la riqueza de unos fondos de una integridad casi completa, el caso particular del Archivo Histórico de Asturiana de Zinc / Real Compañía Asturiana de Minas, una empresa con casi dos siglos de existencia que ha apostado por proteger y difundir su patrimonio documental.

Palabras clave: archivos de empresa, patrimonio documental, trabajo, economía, comercio, fábricas, minas

ABSTRACT

We know we're late in conserving our documentary heritage, but it is that certainty that obliges us to act with greater determination and denies us the chance to make excuses or doubt. We can no longer put off intervention on the limited number of company collections still in existence. Unfortunately, interest in these archives is relatively recent, enough that a crucial part of our history has irreversibly disappeared. The records generated and held by companies is inevitably linked to their life cycle. With the end of one, regrettably, comes the disappearance of the other. We must stop all this heritage, along with the chattels and property, from ending up at best, as it has up to now, as a fragmented, disjointed trail of books, singular buildings and graphic documents. This article presents, as a heartening example of the wealth of an almost complete collection, the particular case of the Historical Archive of Asturiana de Zinc/Real Compañía Asturiana de Minas, an almost two-hundred-year-old company that has opted to protect and disseminate its documentary heritage.

Keywords: company archives, documentary heritage, work, economy, trade, factories, mines

RÉSUMÉ

Nous savons que nous sommes en retard sur la conservation de notre patrimoine documentaire, mais justement cette certitude nous oblige à agir avec plus de détermination et nous prive de la possibilité de nous trouver des excuses ou de douter. Nous ne pouvons plus tarder à intervenir sur le nombre limité de fonds d'entreprises encore détenus. Malheureusement, l'intérêt pour ces archives est relativement récent, suffisamment pour qu'une partie décisive de notre histoire ait déjà disparu de manière irréversible. La documentation gardée et générée par les entreprises et les sociétés commerciales est inévitablement liée à leur cycle de vie. Avec la fin de l'une vient malheureusement la disparition de l'autre. Il faut éviter que tout ce patrimoine, en plus du mobilier et de l'immobilier, ne se réduise comme il l'a été jusqu'à présent, dans le meilleur des cas, à un parcours fragmenté et sans lien de livres, d'édifices singuliers et de documents graphiques. Cet article présente, comme exemple passionnant et preuve de la richesse de fonds d'une intégrité presque complète, le cas particulier des Archives historiques d'Asturiana de Zinc / Real Compañía Asturiana de Minas, une entreprise avec près de deux siècles d'existence qui s'est engagée à protéger et diffuser son patrimoine documentaire.

Mots-clés: archives d'entreprises, patrimoine documentaire, travail, économie, commerce, usines, mines

Presentació

La vocació humana de resistir a l'erosió del pas del temps i la seva acció última, que és la mort, va més enllà de l'instint de continuïtat com a espècie i sens dubte s'allunya del concepte de replicació, paraula tan sentida en aquests temps actuals de pandèmia. Volem alguna cosa més, la necessitem, la busquem, tot i sabedors que és vana l'esperança de reeixir en aquesta lluita per a qualsevol de nosaltres, éssers vius cadascun abocats a una mateixa desaparició. Tanmateix, no és així per al nostre record i memòria, tant individual com col·lectiva. Dipositada en objectes i documents (per simplificar), deixem empremta en una espessa xarxa d'accions, reaccions i esdeveniments que, amb un estudi i una interpretació posteriors, permeten als altres posar llum on ja no n'hi ha.

I per tal d'anar enfocant més el tema de què es tractarà en aquest article, si hi ha alguna cosa que destaca de la nostra estada temporal en aquest món és la feina. Ocupa una part central a les nostres vides i, en molts casos, condiciona fins a l'extrem l'esdevenir mateix de l'existència. La desenvolupem com a directius, empleats, obrers, de manera eventual o fixa, manual o intel·lectual, voluntària o forçosa..., en oficines, despatxos, tallers, comerços, fàbriques, mines, etc. Ningú es pot escapar d'aquesta enorme esfera d'influència on queda atrapada una imatge nostra igual que les incursions en l'ambre d'insectes o elements vegetals.

Sense entrar en com és de complicat per a qualsevol fons documental sobreviure a aquest destructor pas del temps, quan es tracta d'empreses i societats mercantils, industrials o de prestació de serveis les dificultats es multipliquen. Però també es multiplica l'interès de la informació recollida en els seus llibres, correspondència, informes i expedients. Com que el registre està condicionat per l'exactitud necessària de les xifres (comptabilitat i matemàtiques), tots els moviments implicats en l'activitat d'aquestes empreses queden reflectits amb una veracitat i una riquesa de detalls singulars.

Sempre que aquesta documentació aconsegueixi evitar expurgacions, catàstrofes, espolis, oblits i censures ens permetrà recuperar una imatge del passat molt més completa i objectiva del que s'espera d'un arxiu. I aquest és el cas especial que ens ocupa, el d'una empresa metal·lúrgica i minera que d'aquí ben poc celebrarà dos segles d'existència, de caràcter transnacional (espanyola, belga i francesa), sempre moderna i amb èxits però d'una manera discreta i sòbria. I amb un arxiu històric tan complet que la situa com a referència obligada per a qualsevol persona que es vulgui apropar al passat industrial, miner i comercial d'aquest país.

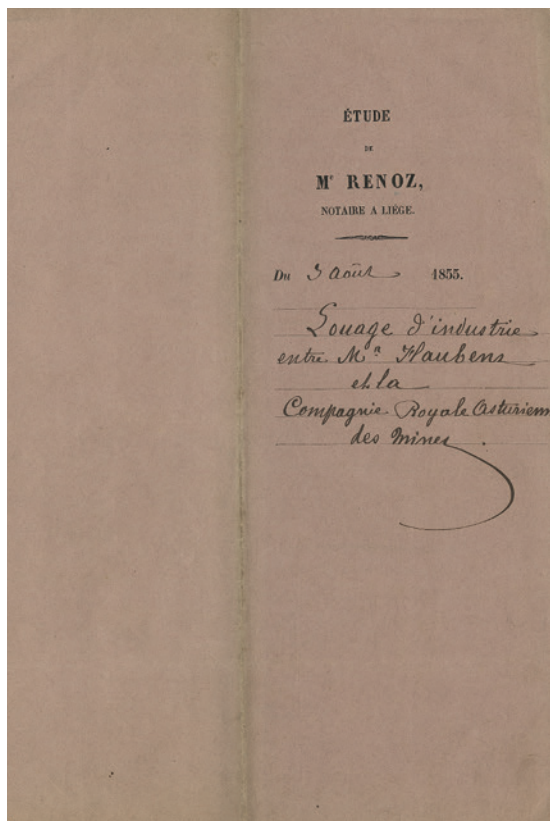
Breu apunt històric sobre la Real Compañía Asturiana de Minas (RCA)

Després de diverses temptatives i estudis previs, el projecte va acabar cristal·litzant l'any 1833 amb la formació d'una societat hispano-belga amb l'objectiu d'explotar, amb privilegi reial, les mines de carbó d'Arnao i de Santa María del Mar, a la costa del municipi de Castrillón.

Després de vint anys funcionant exclusivament com a empresa minera, amb clients els primers anys a Almeria i Màlaga (Juan Rein, Guerrero i Cía., Scholtz Hnos. i Manuel Agustín Heredia, els de més renom), i més endavant a les fàbriques de pisa de Galícia, es produeix una transformació completa de la societat, que amplia la seva activitat a la metal·lúrgia del zinc i del plom, però sense abandonar la seva activitat minera, incrementada amb mineria metàl·lica. Per això es constitueix, l'any 1853, a Brussel·les, la Compagnie Royale Asturienne des Mines, Société pour la Production du Zinc en Espagne, amb capital belga.

En el curt període de dos anys, es construeix una gran fàbrica de zinc a la petita localitat d'Arnao (amb els seus corresponents tallers mecànics i de fusteria, gresols, magatzems auxiliars, oficines, infraestructures de comunicació, etc.), una fàbrica de plom a Erreterria i es modernitzen les instal·lacions mineres d'Astúries, ja en ús, incorporant-hi noves localitzacions dins i fora de la regió. El subministrament dels necessaris minerals de zinc i plom el donaran les noves mines del País Basc (Aralar, Zegama i Mutriku) i de Cantàbria (Reocín, Udias i Pics d'Europa). De tots aquests jaciments, el de Reocín serà el que tindrà una vida més llarga i fructífera en el seu rendiment, i el seu cicle vital arribarà gairebé fins a finals del segle XX.

140

Va caldre la importació des de Bèlgica i França de tecnologia, maquinària, efectes, estris i eines, també de mà d'obra especialitzada. Tot això va significar un esforç de coordinació i de planificació molt important —podríem dir que exemplar¹—, i va quedar registre documental de tots els passos seguits, tant tècnics com econòmics: adquisició en origen, transports per mar, muntatge, posada en funcionament, gestions amb els organismes oficials competents i incidències de tota mena.

Després de la primera colada, de caràcter experimental, l'abril del 1855, el pas dels anys següents va comportar un creixement continu de les instal·lacions, tant fabrils com mineres, amb el consegüent increment de producció i de personal emprat. Es va augmentar el nombre de forns i es va millorar i ampliar l'oferta de producte acabat (lingots de 15 quilos, laminats, planxes ondulades i tubs). La creació d'un nou taller de treballadors del zinc (anomenats *cincineros* o *zinqueros*), amb un

¹ Guillermo Schulz, el savi alemany apassionat per l'incipient desenvolupament de la mineria a Espanya —a la qual donava suport—, va seguir amb molt interès l'evolució de les explotacions mineres de l'RCA, els seus mètodes moderns, els seus rendiments, la superació de les dificultats, etc. Aquesta qüestió és una de les moltes que coneixem gràcies a l'Arxiu Històric d'AZSA.

mestre belga al capdavant al començament, on es modelava el zinc amb l'ajuda de màquines i eines modernes, feia possible atendre qualsevol necessitat que demanessin el mercat i els clients, en una època en què les sostrades i els coronaments de zinc estaven de moda a l'arquitectura més avançada. Fins i tot s'oferia la possibilitat d'atenció personalitzada desplaçant personal qualificat de la fàbrica per a la instal·lació dels productes a la destinació que fos sol·licitada.

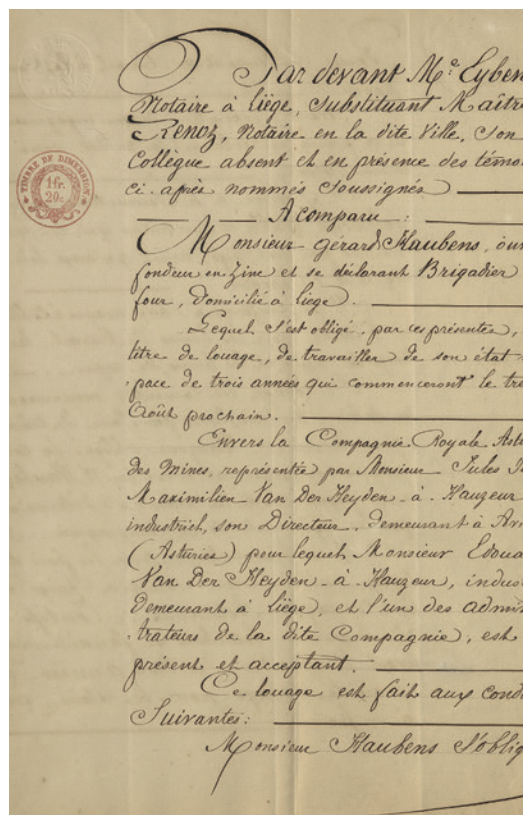
Amb els anys, la xarxa comercial es va anar ampliant i va anar obrint, a les principals ciutats espanyoles, en edificis destacats, una agència o un dipòsit de venda (Barcelona, Bilbao, Cartagena, la Corunya, Lleó, Madrid, Santander, Sevilla i València), a més d'anar atorgant la seva representació a determinades firmes de diferents províncies. Això va aportar a l'RCA una força de mercat determinant i en augment que no solament li va permetre créixer, sinó també controlar possibles competidors i avançar-s'hi. A França, Bèlgica i Holanda també hi tenia agents i despatxos de venda, encara que aquests ja depenien de les oficines principals de Lieja i Brussel·les.

El nombre de clients va augmentar en proporció directa a aquestes millores i s'atenien tota mena de comandes, des de les de petits tallers, particulars, arquitectes i mestres d'obres, fins a les d'importants empreses com les Reials Fàbriques de Riópar, companyies de ferrocarril, fàbriques d'armes i tota mena de societats mineres i metal·lúrgiques.

La mida de la companyia no va parar de créixer mai, dècada rere dècada, tant a Espanya com a fora. Les incorporacions més importants, sense comptar les successives ampliacions i millores d'Arnao i Errenteria, es poden resumir en la construcció d'una nova fàbrica a Aubry-les-Douai Nord (any 1869), una d'àcid sulfúric i superfosfats a San Juan de Nieva (Astúries) (el 1916), a Tonnay-Charente (França) (el 1917), Odda (Noruega) (el 1924) i Hinojedo (Cantàbria) (el 1927). A això, cal afegir-hi la compra i explotació de nombroses mines de carbó i metàl·liques (zinc i plom) a diferents punts d'Espanya, França i Àfrica (Tunísia i el Marroc).

La fundació, l'any 1957, d'Asturiana de Zinc, SA (AZSA) (de capital espanyol), va significar la instal·lació de nova factura d'una moderna fàbrica construïda en terrenys de l'RCA a San Juan de Nieva (Castrillón), en un punt intermedi que la feia estar perfectament connectada amb les dependències de l'empresa a Arnao i el port d'Avilés. S'hi incorporava el procés electrolític (el març del 1960 es va obtenir el primer lingot de zinc electrolític produït oficialment a Espanya) per tractar els minerals procedents de les seves mines, principalment les de Cantàbria.

L'any 1983, va tenir lloc la integració completa de l'RCA, juntament amb algunes de les seves societats filials, mitjançant un procés d'absorció per concentració, i van quedar totes sota la titularitat d'AZSA. L'any 1983, doncs, es posava fi a un procés iniciat l'any 1979 amb una integració progressiva d'actius.

L'arxiu històric AZSA. Inicis

L'any 1997, en una iniciativa conjunta de la presidència d'Asturiana de Zinc, SA (AZSA) amb els professors Antonio Gómez Mendoza (Universitat Complutense de Madrid) i José Ramón García López i Daniel Peribáñez Caveda (Universitat d'Oviedo), es van establir les bases i es van fer els primers passos per a la creació d'un arxiu històric de l'empresa.

Es va habilitar per a ús exclusiu el nostre edifici (antic habitatge d'un comandament intermedi de l'RCA), on es durien a terme les tasques de neteja, classificació i arxiu, i es va formar un equip de treball multidisciplinari integrat per quatre persones, que, sota la direcció i supervisió dels professors esmentats, i durant el període d'un any, es van fer càrrec d'un primer lliurament consistent en llibres de comptes, registres auxiliars, copiadors de cartes i documentació comptable. L'any següent, l'equip es va reduir a dues persones i, uns quants anys després, a un sol empleat, que és la situació actual.

Pel que fa a la situació arxivística general dels fons tractats i que integren l'Arxiu Històric de la companyia, resulten molt útils per presentar l'escenari que ens trobem (cosa aplicable no solament a les primeres fases de les tasques) les paraules utilitzades per Juan Sitges i Fernández Victorio (director per a Espanya de l'RCA) en una carta escrita al seu despatx d'Arnao el 5 de novembre del 1945, en què responia a una recomanació laboral per entrar a treballar: (...) *dicho señor, a quién tendría mucho gusto en complacer, está mal informado, ya que no existe, ni ha existido, ni existirá la plaza de archivero en estas oficinas; lamento pues no poder darle satisfacción.*

142

Arxiu com a tal no n'existia cap abans de l'any 1997, cosa que no vol dir que no hi hagués documentació abundant, però aquesta estava escampada per nombrosos magatzems improvisats i en estadis de conservació i classificació molt diferents. Destaquen per la seva importància i volum el conjunt de 204 grans caixes de zinc, els mobles de la secretaria personal del director Juan Sitges, l'oficina de Recursos Humans, la sala de treball de l'Oficina Tècnica, les golfes de les oficines centrals i diverses cambres dels tallers mecànic i de laminació.

Tots aquests espais, igual que altres que van anar apareixent durant les crucials incursions i «treballs de camp» dins de la fàbrica i els seus voltants, van tenir en l'oblit el millor aliat per a la seva salvació. Però sí que va ser important la decisió presa en el moment oportú de no destruir aquells «papers sense ús», desar-los en sacs, bosses, caixes de fusta, paquets, mobles o simples pilons —i, en aquest cas, van ser de rellevància menor els espais triats, com ara lavabos, golfes, magatzems, altells o soterranis— i fer que compartissin el seu destí amb eines, mobiliari i endergues de tota mena². Pocs llocs són més hostils per als llibres i els documents que una fàbrica i, en canvi, en el cas que ens ocupa, el balanç de convivència de tots dos va ser sorprenentment positiu.

La primera fase d'ordenació, començada l'any 1997, es va centrar a habilitar i condicionar amb les garanties suficients un edifici de dues plantes en el perímetre exterior dels murs de la fàbrica, per rebre un primer corpus de llibres de comptes i documents de procedència i tipologia molt heterogènies, estudiar-lo i treballar-hi. Les limitacions pròpies d'un habitatge construït a finals del segle XIX per allotjar un arxiu van condicionar els primers anys de treball, però si més no una cosa fonamental s'havia aconseguit, ja que disposar d'una seu específica, d'un espai reconegut com a arxiu, significava donar caràcter permanent al que malauradament en molts casos només és un impuls temporal.

Es va accedir a les ja famoses caixes de zinc, que estaven dipositades en un edifici proper construït originàriament com a laboratori a l'últim quart del segle XIX, i que aleshores feia uns quants anys que s'havia

² Tot i això, ens consta per testimonis orals de jubilats de la companyia que de manera ocasional es feien neteges de «papers vells» cremant-los en fogueres improvisades a l'exterior de la fàbrica.

abandonat i es trobava en seriosa amenaça de ruïna. La seva funció havia evolucionat amb els anys a altres usos com ara oficina de personal, sindicats, magatzem i finalment Arxiu (així definit als plànols de modificació de l'edifici als anys seixanta), una decisió que el va convertir en receptor de tota mena de llibres, documents i fitxers.

Les mides d'aquestes resistents caixes de zinc fan de mitjana 40 cm d'alt, 62 cm de fons i 62 cm d'ample, i resulten uns magnífics continents per al paper, en preservar-lo amb èxit de la humitat i dels danys habituals com són les arnes i els ratolins. La primera referència trobada sobre la confecció d'aquestes caixes data de l'any 1892, en un apunt dels inventaris que assenyalava l'existència de *78 cajas de zinc para cartas*. No he pogut trobar el nom de la persona o persones responsables d'aquesta feliç iniciativa de fer unes caixes de zinc per arxivar-hi la correspondència d'anys passats, però la seva idea va tenir continuïtat fins a l'any 1956³, en què es van deixar de fer les caixes —en prendrien el relleu mobles i armaris de fusta a cada oficina, sense centralitzar—, i el que han aconseguit constitueix la columna vertebral, juntament amb els llibres de comptabilitat i la correspondència, d'aquest Arxiu Històric AZSA.

Per a la documentació del període inicial, del 1833 al 1853, van fer dues caixes, amb el títol, escrit a la part frontal de «CUENTAS» i «CARTAS». A partir d'aquesta data, van passar a fer una caixa per a cadascun d'aquests conceptes i any, la mida de les quals anava augmentant al mateix ritme que creixia l'empresa i la seva activitat (més dependències, més producció, noves oficines, més personal, etc.).

El contingut d'aquestes caixes es pot considerar gairebé una pel·lícula completa de la fàbrica, de la mina i de la resta d'instal·lacions subordinades. Sèries que funcionen com a fotogrames capaces de dotar de moviment i vida escenes que altrament mai més es podrien recuperar. És fascinant pensar, arribats en aquest punt, que el naixement del cinema va tenir lloc davant les portes d'una fàbrica i que els seus primers actors van ser obrers (homes i dones)⁴.

³ La conservació de la correspondència a «CARTES» s'acaba l'any 1928. Desconec per què a partir d'aquest moment ja no se'n van desar més a les caixes i es van quedar a les corresponents oficines, en mobles i armaris.

⁴ *La Sortie de l'usine Lumière à Lyon*. Any 1895, germans Lumière. Durada: 46 segons.

A «CARTAS» hi van guardar tota la correspondència general rebuda, ordenada alfabèticament per remitent (particulars i societats); i per a «CUENTAS» van utilitzar una classificació que va anar variant amb el temps, optant per un criteri orgànic o funcional segons les necessitats, molt útil, de qualsevol manera, per esbossar nosaltres el quadre de classificació definitiu. De manera raonada van agrupar la documentació per períodes de temps també variables (dies, mesos i anys) i van confeccionar uns agafadors de cartró i de paper amb un títol descriptor «RECIBOS», «MINERALES», «BOLETINES DE FABRICACIÓN», «CAJA DE AUXILIOS», «DEPÓSITO DE BARCELONA», «MADERAS», etc.

Després d'una lenta i àrdua tasca de neteja, identificació i classificació, vam fer aquest petit quadre vàlid per al període 1833-1956. Les sèries estan totes íntegres des del principi:

1 Agència d'Avilés	16 Jornals
2 Magatzems	17 Laboratori
3 Assumptes legals	18 Fustes
4 Fàbrica d'Auby	19 Altres mines
5 Borses de Madrid, Londres i París	20 Minerals
6 Caixa	21 Moll d'Avilés
7 Caixa d'auxilis/Hospital	22 Oficina d'Oviedo
8 Companyia Popular de Gas i Electricitat	23 Oficines de Bèlgica, França i Holanda
9 Comptabilitat (Diari, Major, Inventaris, Balanços)	24 Altres empreses
10 Dipòsits i agències comercials a Espanya	25 Dependència de Portugal
11 Dependència carbonera	26 Fàbrica de superfosfats i àcid sulfúric
12 Dependència metal·lúrgica	27 Tallers
13 Economat	28 Comunicació interna
14 Dependència de ferrocarril i embarcador	29 Transports
15 José Soto i Larroza	30 Assumptes comercials

Després de diversos anys, i en comptar per fi amb la complicitat d'alguns treballadors de l'empresa, es van iniciar entrades i recorreguts periòdics pels diferents punts de les fàbriques d'Arnao i San Juan de Nieva, i també en edificis en desús tant d'ús industrial com civil. Això va tenir com a conseqüència la localització i el rescat de nombrosa documentació, i molt rellevant, però amb el problema de la fragmentació i desconexió de la resta. En molts casos, el seu valor ha acabat essent testimonial més que informatiu.

I també, de manera inevitable, aquestes «visites» van fer que es prenguéssin la decisió de traspasar la frontera de l'ortodòxia arxivística, ja que l'abundància de valuosos materials històrics (màquines, eines, instrumental tècnic, mobiliari i fins i tot roba) localitzats, i el greu perill de desaparició o deteriorament en què es trobaven, feien obligada la nostra intervenció consistent en el trasllat a l'edifici d'Arxiu.

Continguts i situació actual

El trasllat complet de l'Arxiu l'any 2005 a un gran edifici proper construït anteriorment com a «Laboratori de recerca i control» de l'RCA (el 1956) va significar una millora definitiva en tots els aspectes: es va ampliar de manera important l'espai per als dipòsits principals i auxiliars, es va incorporar una biblioteca i una sala d'exposicions, es van habilitar despatxos de treball independents i també per atendre investigadors i consultes⁵, es va millorar la seguretat en quedar l'edifici inclòs en l'estructura de control i vigilància privada de la fàbrica, i es va dotar d'un sistema de detecció d'incendis de revisió periòdica. Al mateix temps, AZSA va decidir afegir en aquest espai la custòdia i el tractament dels seus arxius de gestió, que va transferir-hi des de les seves oficines a San Juan de Nieva. L'edifici va adquirir ús exclusiu d'arxiu.

A tots aquests passos, sempre fets en bona direcció, s'hi va sumar el suport exterior en quedar inclòs l'Arxiu Històric AZSA l'any 2007 a l'Inventari del Patrimoni Cultural del Principat d'Astúries, dins del «conjunt històric industrial d'Arnao», amb la conseqüent protecció legal de BIC (bé d'interès cultural)⁶.

Resum de continguts

Fons arxivístics (anys 1729 i 1833-2000)

- 800 metres lineals de prestatgeries
- 3.750 llibres de comptes, copiadors, registres i llibretes auxiliars
- 2.000 arxivadors (caixes)
- Secció cartogràfica: 3.200 plànols i mapes

Fons bibliogràfics (anys 1852-2000)

- Publicacions periòdiques: 13.500 exemplars, 310 referències
- Monografies: 2.500

Fons no documentals

980 unitats

145

Quadre general de classificació (abreujat)

1. Fons Real Compañía Asturiana de Minas (1833-1983)

1.1. Direcció General a Espanya (1835-1983)

- 1.1.1. Correspondència (general i particular. Rebuda i enviada. 1836-1976)
- 1.1.2. Informes, expedients i memòries d'estudis tècnics (1870-1973)
- 1.1.3. Llibres i quaderns auxiliars (tècnics i de comptes)
- 1.1.4. Memòries tècniques i comptables. Pressupostos
- 1.1.5. Asturiana de Zinc, SA

⁵ És important el nombre creixent de consultes internes que fa la mateixa empresa. La resolució positiva de moltes d'aquestes consultes va consolidar una imatge d'utilitat més enllà del seu caràcter històric i de responsabilitat social reconegut.

⁶ https://es.wikipedia.org/wiki/conjunto_historico_industrial_de_Arnao#Archivo_de_Asturiana_de_Zinc

- 1.1.6. Consell d'Administració
- 1.1.7. Junta General d'Accionistes
- 1.1.8. Departament legal i fiscal

1.2. Dependències mineres d'Astúries (1833-1980)

1.3. Dependència metal·lúrgica d'Arnao (1855-1983)

- 1.3.1. Magatzems
- 1.3.2. Gresols
- 1.3.3. Foneria
- 1.3.4. Taller de laminació i annexos (taller de treballadors de zinc, taller de trefilatge, aliatges i foto)
- 1.3.5. Taller mecànic, de manteniment i servei
- 1.3.6. Obres industrials
- 1.3.7. Refinatge, cadmi i annexos
- 1.3.8. Serveis generals

1.4. Fàbrica de San Juan de Nieva. Minerals, superfosfats, àcid sulfúric i òleum (1916-1953)

1.5. Departament financer (1833-1983)

1.6. Departament de personal (1833-1983)

1.7. Departament comercial (1835-1983)

1.8. Laboratori de recerca i control

1.9. Oficina tècnica

- 1.9.1. Gestió i administració
- 1.9.2. Memòries oficials de projectes (1938-1967)
- 1.9.3. Estudis, informes i reformes generals (1887-1969)
- 1.9.4. «Secció cases» (construcció, obres civils i industrials) (1940-1969)

1.10. Caixa d'Auxilis/Hospital d'Arnao (1856-1983)

2. Dependències, agències i dipòsits a Espanya

- 2.1. Oficina de Madrid. Subdirecció General i dipòsit comercial
- 2.2. Dependència de Cantàbria
- 2.3. Dependència minera de La Carolina
- 2.4. Dependència de Guipúscoa. Fàbrica d'Erretereria i dependències mineres (1852-1983)

3. Fons d'empreses filials i participades

- 3.1. Astruminera (1973-1974)
- 3.2. Astur Placer, SA (1971-1973)

- 3.3. Carbones de La Nueva (1903-1982)
- 3.4. Comercial Técnica de Equipos Industriales, SA
- 3.5. Compañía Comercial Ibérica, SA (1922-1932)
- 3.6. Compañía de Explotaciones Minero Industriales y Marítimas, SA (1954-1982)
- 3.7. Constructora de Castrillón, SA
- 3.8. El Fígaro, SA (1918-1924)
- 3.9. Electra de Ubaún, SA
- 3.10. Florence y Peillon Española, SA
- 3.11. Fundición Manzaneda, SA (1924-1939)
- 3.12. General Metálica de Transformados, SA (1965-1975)
- 3.13. Industrial Ullod, SA
- 3.14. Industrias del Zinc Españolas (1977-1992)
- 3.15. Ingeniería Minero Industrial, SA
- 3.16. Mecanizaciones y Fabricaciones, SA
- 3.17. Minas de Cartes, SA
- 3.18. Minas de Nava, SA (1919-1928)
- 3.19. Oscos Minero Industrial, SA (1955-1983)
- 3.20. Química Industrial de Capuchinos, SA
- 3.21. Silicio de Sabón, SA (1978-1982)
- 3.22. Sociedad Anónima Minera Cueva de la Mora (1938-1983)
- 3.23. Sociedad Anónima Tréfor, SA (1936-1954)
- 3.24. Sociedad de Pinturas de Rentería (1962-1978)
- 3.25. Termo eléctrica de Alzate (1929-1966)

4. Fons Asturiana de Zinc, SA (1955-2000)

5. Fons bibliogràfics

6. Fitxer d'imatges

7. Fons especials

8. Fons no documentals

Fons Real Compañía Asturiana de Minas

La continuïtat, l'extensió, el detall i la riquesa temàtica i tipològica de les sèries d'aquest fons el converteixen en l'ànima d'aquest arxiu i el situen entre els arxius més importants d'empresa d'Espanya i Europa⁷.

El començament el marca un primer apunt de 27 de novembre del 1833 del «Libro de cuentas corrientes para el uso del contador de las minas que están a la dirección de D. Armando Nagel», en què aquest enginyer belga consignava el pagament de 12 rals de billó «à 4 ouvriers que jai fait travailler en ma présence». Llibres comptables, de registre i copiadors de cartes recolliran a partir d'aquest moment tots els moviments de l'empresa i en conservaran íntegres les principals sèries (Diari, Major, Caixa, Compres i vendes, Comptes corrents, Producció, Factures, Cartes i Expedicions). Només per això l'Arxiu ja tindria una posició destacada, ja que no és fàcil trobar sèries tan completes i llargues (1834-1980); però, a més, en el nostre cas tenim un «punt més» d'interès gràcies a les caixes de zinc ja esmentades, les quals permeten accedir a tot un corpus de documents complet, inèdit per les seves característiques en altres arxius d'empresa. Es tracta d'un in comptable nombre de documents generats diàriament («pasados a limpio» i els seus esborranys), escrits a peu de taller per llisters, mestres i caps intermedis, sense una intenció inicial de conservació més enllà de servir com a base i comprovació en l'elaboració d'unes taules i apunts comptables que calia presentar, si així ho requerien, als nivells superiors de l'organigrama de l'empresa. Aquesta enorme massa documental plasma gairebé sense filtre el pols en temps present de les accions de cada oficina, despatx, departament i instal·lació, amb una presència dels seus protagonistes —persones, màquines i processos— tan plena de detalls que, en molts casos, l'interès de la part descriptiva preval sobre el de les xifres.

A tall d'exemple, «JORNALES», on es conserven tots els registres de les persones que van tenir algun tipus de vinculació laboral amb l'RCA. Això significa que es poden recuperar, amb noms i cognoms, sous, llocs de treball i incidències de cadascú, des del 1833 fins al 1983. Aquesta part de memòria del personal empleat es pot completar amb les referències a la seva assistència mèdica —es conserven tots els informes d'accidents, malalties i hospitalitzacions des de la creació, l'any 1856, d'una caixa d'auxilis— i a altres beneficis oferts per la companyia com ara habitatges, economat, escola, esports i casino.

En «CONTABILIDAD», al costat dels llibres principals (1833-1980), cal destacar el corpus meravellós de «RECIBOS DE CAJA» (1833-1856). Davant l'exigència de justificar cada despesa i ingrés, per mínim que fos, es presentaven tot tipus de documents acreditatius, i posteriorment es van decidir a conservar-los sense cap selecció ni expurgació, sense tenir en compte el caràcter més o menys formal. D'aquesta manera, ens trobem amb factures, rebuts, cartes i notes de tota mena generats com a comprovant per a tota mena de conceptes per compres, vendes, prestació de serveis i lliuraments de diners. Si es vol aprofundir en detalls més petits, fins i tot quotidians, aquesta és una de les parts de l'Arxiu que més possibilitats ofereix.

També destaca la sèrie relativa a transports per mar, sota la denominació rebuda del tipus de document. Hi ha «CONOCIMIENTOS DE EMBARQUE» per a les entrades o arribades de tota mena de mercaderies i procedències, així com per a les sortides de zinc, carbó, fustes i altres. Cadascun ens ofereix una valuosa informació en recollir el nom del vaixell, el seu capità, consignatari, origen, destí i càrrega, i podem consultar-lo des de l'any 1835 fins al 1956.

7 M. Llordén Miñambres; R. Rodríguez Álvarez (coord.). *Patrimonio documental y bibliográfico asturiano*. Oviedo: Universidad de Oviedo (1998).

I, per descomptat, la correspondència, les «CARTAS» primer guardades a les caixes de zinc i més endavant en mobles i caixes en diferents despatxos i secretaries. Es tracta de les missives originals rebudes des de l'any 1833 fins al 1979 (700 arxivadors), amb el seu reflex natural en la resposta enviada i copiada als corresponents llibres copiadors, que també es conserven. Només es troben a faltar alguns llibres pertanyents a directius i enginyers, d'ús particular, que sens dubte van existir, però que malauradament no tenim. Per a tota la resta de la correspondència creuada, tant de caràcter comercial, oficial i general com particular de la Direcció, hi ha la possibilitat de consultar gairebé cent cinquanta anys sense interrupció.

Conclusions

Com a conclusió no se m'acut res millor que celebrar l'èxit que significa lluitar sense condicions per la conservació del patrimoni documental que ens queda. I dic això amb la intenció de proposar un estat d'ànim positiu i d'acció davant del panorama desolador del nostre patrimoni històric industrial. No queda gaire temps, no queda gran cosa a salvar, però el que fem ha de ser de manera immediata. Una part important del que vam ser és a les fàbriques, mines, empreses i societats de tota mida i objecte. Perquè a diferència del que se sol pensar, aquestes empreses no són illes remotes sinó ben al contrari, són i representen en si mateixes un imbricat ordit en què resten unides de manera inseparable a nosaltres, i nosaltres a elles. Unides a la societat en què estan assentades, de manera que l'una pot explicar l'altra, igual que a l'inrevés.

En el nostre cas, l'empresa Asturiana de Zinc, SA, una empresa del grup Glencore, va optar coratjosament per fer-se càrrec del ric patrimoni heretat dels seus antecessors i donar-hi vida, cosa no gaire habitual, creant un arxiu històric i obrint-ne l'accés al públic perquè en pogués gaudir. Aquesta felicitat iniciativa no ha deixat de donar fruits, no solament en la satisfacció lògica d'haver evitat la destrucció del seu passat, sinó en la forma d'un nombre important de publicacions nascudes de les consultes a l'Arxiu⁸, a més de jornades de portes obertes, visites guiades, presència a la premsa i fins i tot exposicions de caràcter artístic⁹ vinculades a la història de l'empresa. Es pot comprar tant com es vulgui, però no pas un passat, ni una història. Tenir un arxiu històric només està a l'abast d'uns quants i hauria de ser motiu d'orgull per a qualsevol que tingui aquesta possibilitat.

150

Bibliografia

- DE LA MADRID, J. A.; GARCÍA RODRÍGUEZ, A. *Fotografía, industria y trabajo. José Zamora Montero (1874-1953)*. Gijón: Editorial Trea, 2019.
- GARCÍA LÓPEZ, J. R.; PERIBÁÑEZ CAVEDA, D.; DAROCA BRUÑO, A. *Asturiana de Zinc. Una historia a través de tres siglos*. Madrid: Asturiana de Zinc, S. A., 2004.
- GARCÍA RODRÍGUEZ, A. «El Archivo de la Real Compañía Asturiana de Minas-Asturiana de Zinc». Dins: *Estudio básico sobre el patrimonio documental industrial asturiano. Los archivos históricos industriales y mercantiles*. Gijón: Editorial Trea, 2000.
- GONZÁLEZ PEDRAZA, J. A. *Guía del Archivo de Sociedad Anónima Hullera Vasco-Leonesa*. León: 2001.
- LAMARCHE, C. *L'Asturienne*. Brussel·les: Les impressions nouvelles, 2021.
- LLORDÉN MIÑAMBRES, M.; RODRÍGUEZ ÁLVAREZ, R. (coords.). *Patrimonio documental y bibliográfico asturiano*. Oviedo: Universidad de Oviedo, 1998.

⁸ Per destacar les dues més recents: *Fotografía, industria y trabajo. José Zamora Montero (1874-1953)*, Juan Carlos de la Madrid y Alfonso García, libro, catàlego y exposició en el Museo de Bellas Artes de Asturias (2019). Y *L'Asturienne* (2021), novel·la escrita per Caroline Lamarche i que va encapçalar la llista dels llibres més venuts a la Bèlgica francòfona de l'any 2021.

⁹ Dos exemples: «El vaciado de la huella belga», de Carlos Suárez, Museo de Bellas Artes de Asturias, (2016); *Productores y productos*, de Fran Meana, sala de arte joven de la Comunidad de Madrid (2018).

